

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ УМІНЬ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ СЛУХАЧІВ ПІДГОТОВЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFECTIVE FORMING OF FOREIGN STUDENTS' SELF-RELIANT LEARNING ACTIVITY SKILLS AT PREPARATORY DEPARTMENTS OF UKRAINIAN UNIVERSITIES

На основі аналізу педагогічної та методичної літератури у статті проведено порівняння різних поглядів на досліджувану проблему. Вперше науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування навичок самостійної навчальної діяльності іноземних студентів на підготовчих факультетах вищих навчальних закладів. Зокрема, це такі умови: формування ціннісного ставлення до самостійної навчальної діяльності, набуття індивідуального досвіду самостійної навчальної діяльності в процесі вивчення мови, надання педагогічної підтримки під час організації самостійної навчальної діяльності. Залучення слухачів-іноземців під час навчання на підготовчих факультетах до самостійної навчальної діяльності уможливило здобуття більшого обсягу знань, зумовлює високий рівень засвоєння навчального матеріалу, забезпечує усвідомлення слухачами себе як суб'єктів навчальної діяльності, які організують, спрямовують і контролюють процес навчання. Залучення до самостійної навчальної діяльності мотивує студентів до професійної самоосвіти й самовиховання, формує стійкі самоосвітні вміння й навички, необхідні упродовж як періоду навчання, так і всього життя.

Проведено педагогічний експеримент, до якого залучено 366 слухачів-іноземців підготовчих факультетів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, Харківського національного університету радіоелектроніки, 46 викладачів. На констатувальному етапі експерименту було проведено діагностування вхідного рівня сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності в іноземних слухачів контрольної й експериментальної груп, а також наявного стану якості їхнього навчання. Формувальний етап експерименту був спрямований на реалізацію педагогічних умов формування вмінь самостійної навчальної діяльності в слухачів-іноземців підготовчих факультетів технічних вишів. На контрольному етапі експерименту були проаналізовані результати проведеної роботи.

Встановлено перспективний напрям подальших наукових досліджень щодо формування у студентів навичок самостійної навчальної діяльності в університетах.

Ключові слова: іноземні слухачі, підготовчий факультет, ЗВО, вища освіта, навички, самостійна навчальна діяльність, формування, педагогічні умови.

Based on the analysis of pedagogical and methodological literature the comparison of different views on the problem under study is conducted in the article. As a result, the pedagogical conditions ensuring effective forming of foreign students' self-reliant learning activity skills at preparatory faculties of higher educational institutions are scientifically substantiated for the first time: forming value attitude to self-reliant learning activity; acquiring individual experience of self-reliant learning activity in the process of language training; providing pedagogical support while arranging self-reliant learning activity.

Involvement of foreign students during their studies at preparatory faculties in self-reliant learning activity makes it possible to acquire a larger amount of knowledge; causes a high level of mastering material; ensures students' awareness of themselves as subjects of learning activity that organize, direct and control the learning process; motivates to professional self-training and self-education; forms stable self-educational abilities and skills necessary both during the period of training, and all life long.

A pedagogical experiment was conducted, which involved 366 foreign students of the preparatory faculties of Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv National University of Radio Electronics, 46 teachers. At the ascertaining stage of the experiment, the initial level of self-reliant learning activity skills formation in foreign students of control and experimental groups, as well as the current state of their education quality was diagnosed. The formative stage of the experiment was aimed at the implementation of pedagogical conditions for the formation of self-reliant learning activity skills in foreign students of preparatory faculties of technical universities. At the control stage of the experiment, the results of the work were analyzed. Perspective direction for further scientific research of forming foreign students' self-reliant learning activity skills at universities is established.

Key words: foreign students, preparatory department, university, higher education, skills, self-reliant learning activity, forming, pedagogical conditions.

УДК 378.041–054.6

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.15>

Шарапова О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки, перекладу та іноземної філології
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Міжнародні зв'язки в освітній галузі є складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України. Провідна мета державної політики щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти полягає в імплементації найважливіших положень міжнародних угод, упровадженні механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної

взаємодовіри, узгодження Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної і професійної мобільності та навчання впродовж життя. З огляду на це у Законі України «Про вищу освіту» одним із основних напрямів міжнародного співробітництва вітчизняних вищих навчальних закладів визначено їх

участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами [1, с.75].

Першою сходинкою на шляху становлення іноземного студента як кваліфікованого спеціаліста у вітчизняних вищих навчальних закладах, зокрема технічного профілю, є підготовчі факультети, які покликані готувати інтелектуально адаптовану до навчання в українському суспільстві особистість, здатну отримувати весь комплекс освітніх послуг на рівні з українськими студентами. Основою цього процесу слугує залучення слухачів-іноземців під час навчання на підготовчих факультетах до самостійної навчальної діяльності, що уможливорює здобуття значно більшого обсягу знань, зумовлює високий рівень засвоєння навчального матеріалу, забезпечує усвідомлення студентом себе як суб'єкта навчальної діяльності, який організовує, спрямовує і контролює процес навчання. Залучення до самостійної навчальної діяльності також мотивує студентів до професійної самоосвіти й самовиховання, формує стійкі самоосвітні вміння й навички, необхідні упродовж як періоду навчання, так і всього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що питання формування вмінь самостійної навчальної діяльності в студентів привертає увагу багатьох сучасних дослідників.

Педагогічні аспекти підготовки студентів-іноземців в освітньому просторі ВНЗ України, зокрема формування в них умінь самостійної навчальної діяльності, досліджуються вченими в таких напрямках: організація мовної підготовки як запоруки адаптації, соціалізації й професіоналізації (Х. Бахтіярова, Т. Вишнякова, Т. Дементьєва, А. Миролюбов, Є. Пассов, С. Фоломкіна, Г. Чурікова та ін.); педагогічний супровід фахової підготовки студентів-іноземців (М. Іванова, І. Семененко, І. Сладких, О. Суригін, І. Ширяєва та ін.); шляхи активізації їхньої пізнавальної діяльності (А. Бронська, В. Коломієць, А. Нікітін, А. Рацул, О. Резван, Л. Хаткова та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що, незважаючи на підвищення інтересу сучасних учених до питань організації фахової підготовки іноземних студентів у національній вищій школі, проблема формування в них умінь самостійної навчальної діяльності під час навчання на підготовчих факультетах не була цілісно відображена в психолого-педагогічних дослідженнях.

Мета статті – виявити вплив педагогічних умов формування вмінь самостійної навчальної діяльності в слухачів-іноземців підготовчих факультетів університетів на якість їхнього навчання.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи специфіку організації роботи з іноземними слухачами на довузівському етапі навчання (засвоєння змісту загальної середньої освіти в обсязі, що відповідає держстандарту; оволодіння російською (українською) мовою, що забезпечує здійснення теоретичної й практичної підготовки за фахом; систематизація й поповнення предметних знань; розвиток загальнонавчальних умінь і навичок) й низку складнощів, з якими вони стикаються (навчання в умовах соціокультурної, біологічної, лінгвістичної, професійної адаптації; розпорошеність ціннісних орієнтацій представників різних націй і народностей; розбіжності в довузівській загальнонавчальній підготовці; низький рівень володіння прийомими розумовою діяльністю; наявність у більшості студентів перерви між закінченням навчального закладу на батьківщині та вступом до вишу в Україні), виокремлено низку умов, що здатні забезпечити ефективний перебіг процесу формування вмінь самостійної навчальної діяльності в іноземних слухачів підготовчих факультетів вишів і підвищити якість їхнього навчання. Це такі умови: 1) формування в слухачів-іноземців ціннісного ставлення до самостійної навчальної діяльності; 2) набуття ними індивідуального досвіду самостійної навчальної діяльності в процесі мовної підготовки; 3) надання їм педагогічної підтримки під час організації самостійної навчальної діяльності [5].

Був проведений педагогічний експеримент, до якого залучили 366 слухачів-іноземців підготовчих факультетів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, Харківського національного університету радіоелектроніки, 46 викладачів. Із метою забезпечення репрезентативності вибірки визначено склад експериментальної ((ЕГ) 240 осіб) й контрольної ((КГ) 126 осіб) груп із урахуванням рівня довузівської загальнонавчальної підготовки слухачів-іноземців, сформованості загальнонавчальних умінь і навичок, умовності до отримання вищої освіти, наявності перерви у навчанні між закінченням навчального закладу на батьківщині та вступом до вищого навчального закладу в Україні.

На констатувальному етапі експерименту проведено діагностування вхідного рівня сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності в іноземних слухачів контрольної й експериментальної груп, а також наявного стану якості їхнього навчання за визначеними в дослідженні критеріями та показниками: 1) *мотиваційно-ціннісним* (ставлення до навчання й майбутньої професійної діяльності, характер вияву професійно-пізнавального інтересу, характер мотивів до здійснення самостійної навчальної діяльності); 2) *змістово-операційним* (рівень навчальних досягнень слухачів-іноземців, рівень сформованості загально-

навчальних умінь, рівень сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності – цілепокладання, проєктувальних, процесуальних, контрольно-оцінних умінь); 3) *особистісно рефлексивним* (вияв особистісно-професійних якостей, здатність до рефлексії). Для одержання достовірної інформації ми використовували комплекс відповідних методів (педагогічне спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, метод експертної оцінки та самооцінки, ранжування, бесіди, зрізові контрольні роботи) і діагностичних методик («Мотивація навчання у ВНЗ» Т. Ільїної [3, с. 3, 58–360], тестовий опитувальник Ф. Картера «Самооцінка якостей майбутнього фахівця» [2]). Для узагальнення отриманих результатів ми застосовували методи математичної статистики, зокрема метод визначення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена [4].

За даними, отриманими під час констатувального етапу, ми дійшли висновку про переважання низького рівня сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності в слухачів-іноземців підготовчих факультетів ВНЗ, що позначався на якості їхнього навчання. При цьому між ЕГ і КГ суттєвих відмінностей не було виявлено.

Формувальний етап експерименту був спрямований на реалізацію педагогічних умов формування вмінь самостійної навчальної діяльності в слухачів-іноземців підготовчих факультетів технічних вишів. У процесі реалізації першої з визначених умов із метою формування в слухачів-іноземців ціннісного ставлення до самостійної навчальної діяльності було запроваджено низку заходів, що передбачали привертання уваги останніх до практичної значущості змісту навчальних дисциплін, до отримання досвіду самостійного прийняття рішення, до зіставлення мотивів із прагненнями, духовними цінностями, а також до використання набутих знань у реальних життєвих і професійних ситуаціях тощо. Цьому сприяли такі дії: а) проведення проблемних бесід, бесід-роздумів, мінідискусій («Що нового я можу привнести в свою професію», «Роздуми про себе в своїй професії», «Як досягти успіху», «Як ставити цілі», «Як навчатися самостійно...» тощо), які мали на меті формування в слухачів-іноземців ціннісної установки на те, що особистісно-професійний розвиток безпосередньо залежить від сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності; б) організація тренінгів міжособистісного спілкування з метою формування позитивної мотивації до самонавчання й самоосвіти, зміцнення віри в свої можливості, актуалізації прагнення досягти високих результатів у навчанні й майбутній професійній кар'єрі; в) участь у рольових і ділових іграх, що передбачали моделювання ситуацій, у яких один із учасників гри заохочував інших до особистісно-професійного

зростання, переконував у необхідності самонавчання, схвалював їхні самостійні навчальні дії; г) написання творів-есе, складання усних розповідей («Моя мрія і шляхи її досягнення», «Що необхідно для досягнення успіху в навчанні, що я роблю для цього» тощо); г) використання в процесі навчальних занять прийомів асоціації, парадоксу, суперечності, несподіванки, аналогії тощо, які сприяли не лише поглибленню знань, але й формуванню позитивної мотивації щодо самостійного опанування знань, розвитку інтелектуальної та емоційної культури.

Із метою забезпечення другої умови, яка передбачала набуття слухачами-іноземцями індивідуального досвіду самостійної навчальної діяльності в процесі мовної підготовки, було вжито таких заходів:

– поновлено навчальні посібники, методичні матеріали, адаптовано їх відповідно до ступеня оволодіння слухачами-іноземцями російською (українською) мовою при її поетапному вивченні та з урахуванням міжпредметної координації. Побудова навчально-методичної літератури з додаванням до текстів (основного, додаткового, пояснювального) ілюстративного матеріалу, апарату орієнтації засвоєння навчального матеріалу (запитання і завдання, пам'ятки, зразки, таблиці, надписи-пояснення тощо) сприяла більш широкому залученню слухачів-іноземців до самостійної навчальної діяльності через опрацювання тематичних і ситуативних текстів, розв'язання контрольних післятекстових завдань, складання мовленнєвого висловлювання за навчально-професійною ситуацією на основі запропонованих системно-образних схем, виконання завдань для самостійної роботи, підготовку відповідей на запитання для самоконтролю;

– укладено навчальні словники, робота з якими на заняттях із мовної підготовки не лише прискорювала переклад основних лінгвістичних та базових термінів, забезпечувала стабілізацію міжмовного спілкування, а й створювала підґрунтя для самостійного оволодіння слухачами-іноземцями мовою спеціальності для подальшого освоєння дисциплін інженерного профілю;

– апробовано відеокурс, який містив не лише теоретичний матеріал за відповідною тематикою, а й комплекс завдань для самостійної навчальної діяльності слухачів-іноземців (після перегляду відеофільму розташуйте фрази у логічній послідовності, дайте відповіді на запитання, заповніть пропуски в тексті, складіть власний діалог за зразком, повторіть фрази за диктором, порівняйте друкований текст із змістом відеофільму тощо);

– раціоналізовано зміст і структуру навчальних занять із мовної підготовки (підсилено мотиваційний етап з метою експлікації цільових настанов заняття, запроваджено активні методи і прийоми мовної підготовки, збільшено обсяг часу для мов-

Узагальнені результати експериментальної роботи (динаміка у %)

Критерії, показники (рівні, характер вияву) якості навчання	Групи											
	ХНАДУ		ХНУРЕ									
	ЕГ (120)	КГ (70)	ЕГ (120)	КГ (56)								
Мотиваційно-ціннісний критерій												
1) ставлення до навчання й майбутньої професійної діяльності: – позитивне; – індіферентне; – негативне;	+20 -12 -8	+8 -4,4 -3,6	+20,8 -17,5 -3,3	+10,1 -9,2 -0,9								
2) характер вияву професійно-пізнавального інтересу: – стійкий; – ситуативний; – майже відсутній;	+4,8 -11 -3,8	+3,8 -10 -1,8	+10,8 +7,2 -18	+7 +4,8 -12								
3) характер мотивів до здійснення самостійної навчальної діяльності: – стійкий; – ситуативний; – майже відсутній;	+20,8 -17,5 -3,3	+10,1 -9,2 -0,9	+16 -6 -10	+10 -4 -6								
Змістово-операційний критерій												
4) рівень навчальних досягнень: – високий; – достатній; – низький;	+6 +4,8 -14,4	+4,8 -2,4 -7,2	+15,6 -6 -9,6	+8,4 +1,2 -9,6								
5) рівень сформованості загальнонавчальних умінь (навчально-організаційних, навчально-інформаційних, навчально-інтелектуальних): – високий; – достатній; – низький;	+20,3 +5 -25,3	+4,7 +5,2 -9,9	+20,2 +2,2 -22,4	+7,5 +4,5 -12								
6) рівень сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності: – цілепокладальні; – проєктувальні; – процесуальні; – контрольно-оцінні;	ХНАДУ				ХНУРЕ							
	високий		достатній		низький		високий		достатній		низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	+19	+7	+4	+5	-23	-12	+20	+8	+12	-4,4	-8	-3,6
	+15,8	+3	+2,2	+1	-18	-4	+17	+2	+4,2	+0,8	-21	-4
+9,3	+1,3	+6,7	+1,8	-16	-2,1	+8,2	+1,2	+7,2	+1,7	-15	-13	
+10,6	+1,2	+7,5	+2,6	-18	-3,8	+12	+1	+7,5	+1,8	-19	-3,2	
Особистісно-рефлексивний критерій												
7) вияв особистісно-професійних якостей (самостійності, організованості, наполегливості, ініціативності, відповідальності): – стійкий; – ситуативний; – майже відсутній;	+17,6 +4,9 -22,9	+5,4 +1,9 -7,3	+18,8 +5,8 -24,6	+6,4 +2,3 -8,7								
8) здатність до рефлексії: – висока; – середня; – низька.	+18,4 -4 -14,4	+10,0 +2,6 -12,6	+15,6 +6 -21,6	+8,4 +2,9 -11,3								

леннєвої діяльності слухачів, уведено додаткові теми для вивчення, зокрема «Режим дня студента», «Гуртожиток», «Прізвиська відомих людей на мапі Харкова», «Свята України» тощо), що сприяло розширенню шляхів і засобів набуття слухачами-іноземцями індивідуального досвіду самостійної навчальної діяльності. Найбільш ефективним у цьому плані виявилось створення на заняттях із мовної підготовки проблемних ситуацій, використання завдань пошукового характеру, ділових ігор, імітацій в аудиторії умов реальної комунікації, запитань з недостатньою інформа-

цією, зі свідомо включеними помилками, нестандартних, ситуативних, комплексних завдань.

Надання слухачам-іноземцям педагогічної підтримки під час організації самостійної навчальної діяльності, яка передбачалася третьою з визначених умов, здійснювалося в процесі фасилітуючої взаємодії в системі «викладач – студент», яка включала такі складники: організацію систематичної адресної допомоги слухачам-іноземцям підготовчих факультетів; спільне планування дій, необхідних для успішного здійснення самостійної навчальної діяльності й виконання самостійних

робіт репродуктивного, реконструктивного й творчого рівнів; обговорення навчальних складнощів і пошук шляхів їх усунення; створення сприятливого психологічного клімату, за якого самостійне завдання виконувалося без скутості й страху зробити помилки; надання дозованої допомоги шляхом ознайомлення зі зразками виконання завдань, укладання детальних інструкцій, алгоритмів виконання самостійних навчальних дій; спільний аналіз досягнутих результатів; використання методів заохочення самостійної діяльності іноземних слухачів (похвала в присутності інших, підбадьорювання, подяка від деканату тощо).

– Серед шляхів надання педагогічної підтримки перевага надавалась таким формам:

– співробітництву, що охоплювало такі методи й прийоми, як показ помилки в кресленні, розрахунках, постановці алгоритму роботи; пояснення перебігу виконання типового завдання; організація роботи в групах; орієнтування на пошук розв'язання задачі за допомогою асоціацій;

– ініціюванню, що здійснювалося через тимчасове полегшення завдання, надання карток-консультацій, запис умови задачі у вигляді таблиць, матриці, позначок, розбиття складної задачі на низку елементарних тощо;

– випередженню, що передбачало оголошення відповіді заздалегідь, підбір задач практичного значення, попередження про найбільш типові помилки, створення ситуації успіху;

– наданню зразка виконання самостійної навчальної дії, що включав зазначення способів перевірки правильності розв'язання задачі, проведення аналогій, представлення алгоритму доведення теореми, розв'язання задач різних типів тощо.

На контрольному етапі експерименту були проаналізовані результати проведеної роботи за визначеними автором критеріями та показниками.

Вірогідність результатів була доведена засобами математичної статистики за допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат). Динаміка впливу реалізації педагогічних умов формування вмінь самостійної навчальної діяльності в іноземних слухачів підготовчих факультетів ВТНЗ на якість їхнього навчання представлена в таблиці 1.

Висновки. Отже, з огляду на наведені положення припустимо, що визначені педагогічні умови в комплексі здатні забезпечити ефективність формування вмінь самостійної навчальної діяльності в іноземних слухачів підготовчих факультетів технічних вишів і підвищити якість їхнього навчання.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання наступності у формуванні вмінь самостійної навчальної діяльності в студентів-іноземців ВТНЗ, проведення зіставного аналізу щодо рівнів сформованості окремих груп умінь на різних етапах здобуття фахової освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про вищу освіту : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/1556-18> (дата звернення: 04.03.21).
2. Картер Ф. Тесты оценки личности, склонностей и интеллекта. СПб : Питер, 2005. 207 с.
3. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека : модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). К. : Миллениум, 2004. 521 с.
4. Хорів І.О. Методи математичної статистики у педагогіці : навч. посібник. К. : ВГІАНОУ, 2000. 88 с.
5. Sharapova O. Pedagogical conditions of forming self-reliant learning Activity skills of foreign students at preparatory departments of higher education institutions. *Fundamental and applied sciences today V. North Charleston, USA, 2015. Vol. 3. P. 49–55.*